

สรุป การใช้ทฤษฎีโครงสร้าง–หน้าที่ มาศึกษาปรากฏการณ์ทางชุมชนหรือสังคม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งก็คือการวิเคราะห์ที่เน้นโครงสร้างชุมชนและการหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในโครงสร้างชุมชนนั้นเอง โดยถือว่าปรากฏการณ์ที่นักวิจัยต้องการศึกษา จะต้องอยู่ภายใต้ระบบชุมชนหรือสถาบันสังคมอันได้อันหนึ่งในโครงสร้างชุมชน ระบบชุมชน แต่ละระบบมีหน้าที่ของตนเอง หน้าที่ที่แตกต่างกันไปของแต่ละระบบทำให้ระบบชุมชนนั้น ดำรงอยู่ได้ แต่ละระบบอยู่ ๆ เหล่านี้จะบูรณาการและปรับตัวเข้าหากัน ตามระบบค่านิยมของ ชุมชน ชุมชนทุกสังคมมีผลลัพธ์ จึงต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความ ตึงเครียดในชุมชนและทำให้ชุมชนเกิดดุลยภาพ การเปลี่ยนแปลงในระบบอยู่จะมีผลกระทบ ต่อโครงสร้างทั้งหมดด้วย

6. ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

เนื่องจากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยมถูกวิจารณ์ว่า เน้นการศึกษาองค์การ สังคมมากเกินไป ทอดทิ้งไม่สนใจศึกษาบุคคลในสังคม นักสังคมวิทยาบางท่านจึงเชื่อว่า การวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ ทำให้สามารถทราบความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับบุคคล ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวความคิด พฤติกรรม ความสัมพันธ์ ของสังคมและบุคคล ดังกล่าว

6.1 แนวคิดทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ บางครั้งเรียกว่า ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ หรือ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม เพราะคำว่า interaction มีการใช้ต่าง ๆ กัน เช่น การกระทำระหว่างกัน การปฏิสัมพันธ์ หรือการพบปะสังสรรค์ เป็นต้น

แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานของมุ่งมองในการศึกษาชุมชนอีกทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งอยู่ในกลุ่ม เน้นเรื่อง “ความเข้าใจ” คือ ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์นิยม (symbolic interactionism) จะเน้นเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และกระบวนการตีความของภารมี ปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ ดังนั้น แนวคิดนี้จะถามคำถามว่า “อะไรคือสัญลักษณ์พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจ รู้ความหมายและเกิดปฏิกิริยาต่อตอบ” ด้วยเป็นแนวคิดที่เน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ความหมายและการแปลความของสัญลักษณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งลึกซึ้งมากกว่าเป็นเรื่อง ปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าเท่านั้น ทฤษฎีนี้เน้นว่าบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่อง ที่เข้าตีความว่าสิ่งนั้นมีความหมายและความสำคัญต่อเขาเพียงใด การตีความว่าสิ่งใดมี ความหมายและความสำคัญ ย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่

ผ่านมากระบวนการตัวเข้าโดยตรง และก็คือโลกแห่งความจริงของเข้า ดังนั้นวิธีการศึกษาชุมชน โดยแนวทางทฤษฎีนี้ จะเป็นการศึกษาเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดและการตีความหมายต่าง ๆ ของบุคคลในชุมชนต่อโลกของเข้าได้ และเพื่อการเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ นักวิจัยจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นโดยตรงด้วยใจเปิดกว้าง ด้วยวิธีการศึกษาตามธรรมชาติและด้วยการวิเคราะห์อุปนัย จึงจะสามารถเข้าใจโลกของบุคคลในบริบทของชุมชนที่เราศึกษาได้ (นิศา ๗๗๒, 2545)

บุญเดิม พันรอบ (2528) ได้กล่าวโดยสรุปว่า ชื่อของทฤษฎีนี้มามาจากความเชื่อที่ว่า การใช้ภาษาเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ของมนุษย์ ภาษา มีความหมายตามความต้องการของคนในสังคม ความเข้าใจและความหมายร่วมของสัญลักษณ์ที่เป็นภาษาจะตอบสนองความต้องการของสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีภาษาใช้ เช่น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537) ได้กล่าวสรุปสอดคล้องกันอีกว่า ทฤษฎีนี้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องมาจากสัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษาที่เป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้างเป็นระบบที่ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น

6.2 หลักการของทฤษฎี การกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ทฤษฎีนี้ เป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค (micro) เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคนและซึ่งกันให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นักทฤษฎีที่สำคัญ คือ จอร์จ เออร์เบิร์ก มีด (George Herbert Mead) จาคอ卜 โมเรโน (Jacob Moreno) ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) เออร์เบิร์ก บลูเมอร์ (Herbert Blumer) และ เชนดอน สไตรเกอร์ (Sheldon Stryker) ในที่นี้จะขอเสนอแนวคิดทฤษฎีของนักคิดสำนักนี้ที่สำคัญ คือ จอร์จ เออร์เบิร์ก มีด และเออร์เบิร์ก บลูเมอร์ ดังนี้

6.2.1 จอร์จ เออร์เบิร์ก มีด (ค.ศ. 1863 – 1931) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน เป็นผู้วางรากฐานของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์และทฤษฎีบทบาท (role theory) โดยได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของจอร์จ ชีเมล อีกทีหนึ่ง ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์มีหลักการสำคัญดังนี้

ก) ความอ่อนแอกทางชีววิทยาของผู้พันธุ์มนุษย์เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมเพื่อการมีชีวิตอยู่

ข) มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำการกระทำระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน เช่น ส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดด้วยเอาไว้ ขณะเดียวกันก็จะทึ้งการกระทำการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความสัมพันธ์ เช่น ว่านั้นไป ทำให้เกิดจิต อัตตา และสังคมขึ้น

ค) จิต (mind) ของมนุษย์มีลักษณะสำคัญ คือ 1) มีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่าง ๆ ในภาพแวดล้อมทำให้สามารถรู้จักสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ 2) สามารถฝึกซ้อมในใจในแนวกระทำต่าง ๆ ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ ก่อนที่จะลงมือกระทำจริง (imaginative rehearsal) 3) สามารถหักห้ามแนวกระปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เมื่อวิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจ โดยสรุปเมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการ คือ การเข้าใจทำทางประเพณี สามารถใช้ทำทางต่าง ๆ เช้าใจทำทางของคนอื่น และสามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตาม ทางเลือกต่าง ๆ ในใจได้แล้วเท่ากับว่าบุคคลมี “จิต” แล้ว

ง) อัตตา (self) เมื่อบุคคลสามารถให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ และบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายกับตัวเองได้ การตีความหมายของทำทางต่าง ๆ จึงเป็นทั้งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และสามารถนำมายังบุคคลของตัวเองได้อีกด้วย การประเมินผลตนของเรานั้นอยู่กับกระบวนการกระของจิต นั่นเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ “ภาพตนของ” (self-image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนของมาระยะหนึ่ง ภาพนี้จะค่อย ๆ ฝังลึกในจิตใจจนกลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตนของ (self-conception) ที่เปรียบเหมือนเป็นวัตถุหนึ่งที่มีความสมำเสมอ เป็นบุคคลประเภทที่มีความโน้มเอียงที่จะมองสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ประสานสอดคล้องกันมั่นคงกระของตนขึ้น กลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้น กระบวนการพัฒนาอัตตนามี 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการเล่น (play stage) หรือขั้นกระบวนการที่บุคคลยังเป็นเด็ก หากมีความสามารถในการเข้าใจมาใส่ใจเรา (role-taking) เป็นระยะที่บุคคลยังไม่สามารถรับรู้ความเชื่อของตัวเอง (อัตตา) ก็ยังจำกัดไม่ผ่องแ弄แต่อย่างใด 2) ขั้นเกมกีฬา (game stage) เป็นช่วงที่เด็กหากเจริญวัยใหญ่ขึ้น สามารถสูบบทบาทของผู้อื่นหรือเข้าร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น ทำงานเป็นระบบมากขึ้น ภาพของตัวเองมีความซับซ้อนมากขึ้น สามารถร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้น 3) ขั้นสูบบทบาทของบุคคลทั่วไป (generalized other) เป็นขั้นที่บุคคลสามารถยึดถือและปฏิบัติตามชุมชนหรือความเชื่อทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมในการกระทำระหว่างกันด้านต่าง ๆ ได้ กล่าวคือ บุคคลสามารถทั้งเพิ่มความเหมาะสม ในการตอบโต้กับผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันมากขึ้น และขยายขอบเขตภาพของตนของจากความสามารถในการสูบบทบาทของบุคคลจำนวนมากขึ้น อย่างเช่น กล่าวโดยสรุป ก็คือกระบวนการกระอัตตาแบ่งได้เป็น 3 วัย/ขั้นตอน คือ 1) วัยเล่นตามบทบาทไม่ซับซ้อน 2) วัยเล่นตามกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนขึ้น และ 3) วัยสูบบทบาทผู้อื่น

จ) สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราจะก่อให้บุคคลสามารถควบคุมลักษณะกระได้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราบุคคลมีความสามารถ

ในการสัมบทบาทของผู้อื่นได้นั้นเอง สังคมยังต้องขึ้นกับอัคติอาชีกด้วย เพราะอัคติตามเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสัมบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถตามหานั้นและประเมินค่าตนของจากสายตาคนอื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็จะมีเพียงการประเมินตนจากบบทบาทของคนเองเท่านั้น ซึ่งจะไม่สามารถประسانกิจกรรมที่แตกต่างกันได้ จิตและอัคติทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหวคือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยการแทรกบบทบาทและเลือกบทบาทหรือแนวทางปฏิบัติ ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวได้อยู่ตลอดเวลา

สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่ เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัคติ จะเห็นควร โดยมีลักษณะเป็น । และ Me คือ । หมายถึง แนวโน้มผลักดันของคน Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้ว บุคคลไม่สามารถจะทำนาย । ได้ แต่จะรู้ได้เมื่อเป็น Me แล้ว

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม ที่เน้นในเรื่องการกระทำระหว่างกัน โดยการกระทำต่อ กันจะต้องมีความตั้งใจด้วย ในบุคคลนี้ ๆ จะประกอบด้วยส่วนประกอบ । กับ Me เพื่อแก้ไขปัญหา หรือการทำต่อคนอื่น หรือการทำต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นความต้องการเฉพาะตัว เป็นส่วนของตนที่ฝัง根柢อยู่ในลักษณะทางชีวภาพของแต่ละคน ส่วน Me นั้น บุคคลคิดว่าตนเองจะมีพฤติกรรมอย่างไร และประกอบด้วยทัศนคติซึ่งตัวเองเข้าใจ หรือคาดหวังคนอื่นในสังคมมีอยู่ต่อตัวเอง มีดกล่าวถึง ว่า ค่อนข้างจะมีอิสระ ส่วน Me ประกอบด้วยทัศนคติของบุคคลอื่นซึ่งตัวเองเข้าใจ โดยทั่ว ๆ ไป เราก็จะรู้จัก । ในนามของเสรีภาพ การสร้างสรรค์ความรู้สึกภายใน ก่อให้เกิดพฤติกรรมซึ่งอาจขัดแย้งกับธรรมเนียมประเพณีของสังคม อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ในสังคม ส่วน Me นั้นได้แก่ทัศนคติทั้งปวง บทบาท ความกดดันจากสังคม ค่านิยม ซึ่งสังคมได้ถ่ายทอดและรับไว้ในตัวเอง เพราะฉะนั้นในบุคคลนี้ ๆ จะมี กับ Me ประกอบกันเรียกว่า ตน (self) จะเห็นได้ว่าบุคคลจะตัดสินแก้ปัญหาอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับ กับ Me ฝ่ายใดจะมากกว่ากัน จนเราอาจจะเรียกว่าเป็นการแสดงออกในด้านบุคลิกภาพ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539)

แนวความคิดของจอร์จ เออร์เบิร์ก มีด เป็นที่ยอมรับทั้งทางด้านสังคมวิทยา และจิตวิทยาในระดับหนึ่ง นักสังคมวิทยารุ่นต่อมาได้ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดนี้อย่างจริงจัง และพบว่ามีความบกพร่องที่สำคัญคือ ความไม่ชัดเจนในเรื่องลักษณะของสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม แบบแผนขององค์กรสังคมแบบต่าง ๆ ที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะต่าง ๆ ไม่ได้ให้ความชัดเจนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร